

Сучасний музей. Наукова й експозиційна діяльність.

Матеріали наукової конференції, присвяченої 145-й річниці заснування Крайового музею в Чернівцях (15 травня 2008 р.) / Ред. І. В. Скільський. – Чернівці: ДрукАрт, 2008. – С. 79–82.

СЛІПУШОК ЗВИЧАЙНИЙ (*ELLOBIUS TALPINUS*) – РЕЛІКТ ФАУНИ УКРАЇНИ ТА ЙОГО ПРЕДСТАВЛЕНІСТЬ У КОЛЕКЦІЯХ ЗООЛОГІЧНИХ МУЗЕЇВ

М. А. Коробченко

Луганський національний університет ім. Тараса Шевченка
вул. Оборонна, 2, м. Луганськ, 91011; aquamarine@ukr.net

Сліпушок звичайний (*Ellobius talpinus* Pall.) є одним з центральних видів «степового фауністичного ядра» [2], представленість якого у природних екосистемах постійно скорочується. Вид відомий на території України щонайменше з часів плейстоцену [9], проте його поширення та мінливість дотепер майже не вивчені. У зв'язку з цим першочергового інтересу заслуговують саме ті відомості, які можна отримати при вивченні зоологічних колекцій [6]. На початку ХХ ст. місцезнаходження сліпушка в Україні реєстрували на всьому проміжку від степових районів правобережжя Дніпра до Приазов'я і Харківщини [10]. Вони розподілені у просторі нерівномірно й обмежені залишками цілинних лучно-степових ділянок, а також трав'янистих ксерофітних степів на піщаних аренах. Колонії сліпушка постійно переміщуються, їх нерідко реєструють уздовж присілкових і залізничних доріг, де збереглися природні ділянки з лучно-степовою рослинністю. Сліпушок належить до раритетних видів, які визначають характерні особливості фауни і представляють її природоохоронну цінність. Фрагментарне поширення виду почасти залишає його «в тіні», а іноді його взагалі не згадують [наприклад, див. 1], або «випадково» виявляють після того, як фауна вважалася добре дослідженою, як це сталося, зокрема, з Придніпровською популяцією [4; 7; 8]. Тут у заплаві р. Деркул збереглися найбільш стійкі популяції виду в Україні [5].

На сьогоднішній день вкрай важливим стало бережливе ставлення до раритетних видів, із застосуванням прижиттєвих методів дослідження та залучення в аналіз даних, що дають наявні зоологічні колекції.

Значення зоологічних музеїв як наукових установ важко переоцінити вже тому, що в них зберігаються матеріали, зібрані різними дослідниками в різні часи і з різних регіонів. Власне це дозволяє проводити низку досліджень, включаючи поширення та динаміку видових ареалів, зміни відносної чисельності видів, дослідження мінливості, вивчення змін складу фауни в часі, аналіз морфологічних особливостей видів тощо. Опрацювання фондових колекцій надає інформацію, що накопичувалася протягом століть, відносно змін фауни та динаміки ареалів, морфології й систематики. Кожна етикетка містить цінну і часто неповторну інформацію щодо виду, року збору, статі, віку, діагностичних ознак, надає дані про працю колекторів, що має велике значення для з'ясування історії розвитку вітчизняної науки. Особливо значну роль відіграють музеї під час вивчення раритетної фауни на підставі раніше зібраних матеріалів, що дозволяє уникати вилучення тварин з природи [3].

Нами проаналізована представленість зразків сліпушка з території України в колекціях п'яти зоологічних музеїв (ЗМ) і зразки виду (n=25), виявлені у трьох з них (зоологічні музеї Національного науково-природничого музею (ННПМ), Львівського (ЛНУ) та Київського (КНУ) національних університетів).

У колекції ЗМ ЛНУ сліпушок звичайний представлений трьома зразками; всі вони зібрані у Станично-Луганському районі Луганської області в окол. с. Колесніковка (колектор О. Кондратенко, 6.06, 6.07 та 5.08.2004 р.).

У колекції ЗМ ННПМ вид з території України представлений 21 зразком, у тому числі двома зразками з Криму, двома з Херсонщини, одним з Миколаївщини, одинадцятьма з Дніпропетровщини, двома із Запоріжжя, трьома з Луганщини. Це найбільша серія як за кількістю зразків, так і за їхньою географією.

Опис зразків з колекції ЗМ ННПМ. Крим: n=2, окол. м. Сімферополь, 30.10.1911 р. (спиртова фіксація, колектор невідомий). Дніпропетровська обл.: n=11, окол. Новомиколаївки, Нікопольський р-н, зібрані в 1936 р. Крижовим (n=2 – 7.05, n=4 – 28.04, n=4 – 29.04, n=1 – 2.09). Херсонська обл.: n=1, з Асканії-Нова (28.04.1903 р., колектор невідомий); n=1, Нововоронцівка, Кочкарівський р-н (1928 р., колектор П. Ткаченко). Миколаївська обл.: n=1, без точного місцезнаходження (18.05.1950 р., колектор Мазурук). Запорізька обл.: n=2, Генічеський р-н (без точного місцезнаходження), зібрані в 1930 і 1931 рр. Дребенцевим (25.05.1930 р. та 20.05.1931 р.). Луганська обл.: n=3, окол. с. Колесніковка, Станично-Луганський р-н, зібрані О. Кондратенком 5–6.08.2004 р.

У колекції ЗМ КНУ є один зразок сліпушка звичайного з АР Крим: окол. с. Скалисте Бахчисарайського р-ну, 18.09.1956 р., колектор О. Яценя.

Завдяки проаналізованам колекціям нами отримані дані щодо поширення виду за регіонами, представленістю зразків за роками, матеріали щодо вікового та статевого розподілу, мінливості розмірів тварин.

Найбільш представленими за кількістю зразків сліпушка є дві території – Подніпров'я та Луганщина, що, зокрема, вказує на добрий стан їх вивченості в теріологічному аспекті й на увагу дослідників до збору матеріалу. Щодо Подніпров'я, то всі знахідки представлені зразками 1936 р., зібраними відомим дослідником нашої фауни П. А. Крижовим; на Луганщині збори накопичено завдяки дослідженням О. Кондратенка, які є найбільш сучасними зразками виду з території України (2004 р.). За винятком зборів О. Кондратенка з Луганщини, загалом вид представлений у колекціях переважно давніми зразками (1903–1956 рр.), що прямо свідчить про скорочення ареалу та зменшення чисельності сліпушка.

За статтю вид представлений у колекціях відносно рівночисельно: кількість зразків з визначеною статтю складає 10 самиць (♀) і 12 самців (♂). За метричними показниками тіла українська популяція сліпушка загалом є однією з найменших і характеризується такими величинами:

довжина тіла	$L = 106,3 \pm 9,6$ мм (n=23, lim=82,2–121,0),
довжина хвоста	$Ca = 8,3 \pm 2,0$ мм (n=21, lim=6,0–15,0),
довжина лапки	$Pl = 20,0 \pm 0,8$ мм (n=23, lim=18,4–21,3),
довжина черепа	$CBL = 28,5 \pm 2,1$ мм (n=5, lim=26,0–31,0).

За вимірами тіла спостерігається суттєвий рівень диференціації популяцій. Зокрема, сліпушки з луганської та приазовської популяцій мають менші розміри тіла порівняно з придніпровськими сліпушками: у придніпровських $L=102–121$, у приазовських – $82–113$, у луганських – $93–105$ мм.

Отже, дослідження колекційних зразків одного з найбільш рідкісних і загадкових видів ссавців нашої фауни дозволяє оцінити й порівняти колишнє та сучасне поширення виду і провести порівняння морфологічних особливостей віддалених у просторі й часі популяцій. За сумою всіх даних можна говорити про подальше скорочення західного сегменту ареалу сліпушка звичайного та наявність міжпопуляційних відмінностей в умовах ізоляції, що сформувалася в історичні часи.

ЛІТЕРАТУРА

- Гептнер В. Г. Морозова-Турова Л. Г., Цалкин В. И. Вредные и полезные звери районов ползащитных насаждений. – М.: МГУ, 1950. – 452 с.
- Загороднюк І. В. Степове фауністичне ядро Східної Європи: його структура та перспективи збереження // Доповіді НАН України. – 1999. – № 5. – С. 203–210.

- Загороднюк І. Ціна життя тварини з точки зору зоолога // Екосфера. – Ужгород: Ліра, 2003. – Вип. 9–10. – С. 10–14.
- Кондратенко О. В., Кузнецов В. Л., Золотухіна С. І. Хом'ячок, строкатка та сліпачок (Rodentia, Mammalia) у Донецько-Донських та Донецько-приазовських степах // Запов. справа в Україні. – 2003. – Т. 9, вип. 2. – С. 30–33.
- Коробченко М. Сліпушок (*Ellobius talpinus*) на піщаних arenaх долини річки Деркул (Ростовська і Луганська області) // Раритетна теріофауна та її охорона. – Луганськ, 2007. – С. 246–248. (Праці Теріологічної школи. – Вип. 9).
- Коробченко М. А., Загороднюк І. В. Поширення рідкісних видів степових ссавців на сході України за результатами аналізу зоологічних колекцій // Заповідні степи України. Стан та перспективи їх збереження. Матер. міжнар. наук. конф. – Асканія-Нова, 2007. – С. 63–65.
- Сахно І. І. Слепушонка (*Ellobius talpinus* Pall.) на Ворошиловградщині // Вестн. зоології. – 1971. – № 5. – С. 65–69.
- Сахно І. І. Матеріали к екології слепушонки обыкновенной в Ворошиловградской области // Вестн. зоології. – 1978. – № 1. – С. 74–76.
- Топачевский В. А., Рековец Л. И. Новые материалы к систематике и эволюции слепушонок номинативного подрода *Ellobius* (Rodentia, Cricetidae) // Вестн. зоології. – 1982. – № 5. – С. 47–54.
- Якименко Л. В. Кадастрово-справочная карта ареалов обыкновенной (*Ellobius talpinus* Pall.) и зайсанской (*E. tancrei* Blasius) слепушонок // Вопросы изменчивости и зоогеографии млекопитающих. – Владивосток: БПИ, 1984. – С. 76–102.

Bibliography

- Korobchenko M.* Northern molerat (*Ellobius talpinus*) as relict of Ukrainian fauna and its presence in collections of zoological museums // Modern museums. Scientific and exposition work (Proceedings of Scientific conference in the Chernivtsi regional museum, 15.05.2008). — Chernivtsi: DruckArt, 2008. — P. 79–82. — (In Ukrainian).